Був удатний до одягу, все, що купував і шив — мов влипало у нього. Невисокий, зграбний, жилавий. Ідучи по вулиці, привертав до себе очі всього жіноцтва якраз отією своєю підібраністю, зграбністю.

А тим часом це був зовсім не янгелок! Не було суботньої получки, коли б Кузьма не показав свого почерку. Де Кузьма, там і гурт. Ходили тоді хлопці з залізними палицями. І не заради окраси носили ті палиці. Для битви.

Була у Кузьми й дівчина — Олена, білолиця красуня. І всі в селі знали, що ця пара на довгі роки спарована. Троє літ разом гуляли, і, мабуть, красивішої і щасливішої пари не було тоді на всю Шахівку.

Та як сказав стародавній поет Климентій: нічого сталого на світі не бувдє і ніхто там не помирає, "де ся рождает" !.

Прийшла осінь якогось там року. Меч військової повинності упав згори вниз і розтяв отой живий, люблячий, тремкий організм на дві частини. Сюди, в цей бік, впала Олена, туди, в той бік — Кузьма. Прощаючися, пам'ятать обіцяв, писати заприсягався^ сказав наостанці: "Жди. Через три роки повернуся, і вже ти навіки будеш моя, а я твій!"

І пішли ті роки... Потрапив Кузьма у частину і — ніби влетів у рідну хату. Командують: "Направо!" — "Єсть направо!" — "Наліво!" — "Єсть наліво!" Як щука пірнає у зоду, так Кузьма пірнув у життя полку, щоб зрозуміть незабаром, що оте "направо", "наліво" і є його рідна стихія. На все відділення ніхто краще від нього не "брав ноги"; на всю роту не було солдата, витривалішого від нього; на увесь полк не було солдата більш закоханого в цей полк, як Кузьма.

А життєва річка струмить. По той бік цієї життєвої річки — Олена, по цей — Кузьма. Уже три роки виходить, Кузьмо! Повертайся! Приїжджай, жду! — кричить Оленка Кузьмі. А він їй: Почекай ще трохи, хоч унтер-

офіцерську форму одержу! Бо він уже не простий солдат — унтер-офіцер, груди колесом, погляд орлиний, і бачить він отим поглядом жагуче принадні регалії прапорщика — першого офіцерського чину. Чекай, чекай, Оленко, ще трохи — і я приїду! Та куди ж там далі чекати, адже вже три роки чекала, було вісімнадцять, двадцять перший пішов. Перестаріла дівка*

ї вже Оленка не сама над собою господиня, а владують над нею тітки, бабусі, куми, рідна мати. Фронт був ущільнений, наступ одностайний. Гей, начувайся, Кузьмо! Якщо сам не знаєш, то мусиш спитати в добрих людей, що значить, коли дівчині пішов уже двадцять перший рік, і коли дівчат у сім'ї п'ятеро, котрі одна одну підпирають, і коли закон такий, що першою заміж старша виходить, показує шлях молодшим...

І схибнулася непохитна Олекчина воля, стиснула вона серце обома руками, щоб Кузьму звідти вичавити, тим більше, що й нагода трапилася: посватався до Олени полісовщик — красень, чистун, їздить на велосипеді, довгу білу сорочку підперезує ретязком шнуруватим із китичками.

Вийшла за нього Оленка. І тільки вийшла, аж тут перша світова війна сталася. Загуло, загуркотіло над світом. Поринув у цю колотнечу Кузьма з головою, а коли виринув на початку сімнадцятого, то був уже поручиком, груди в хрестах і медалях, сріблясta офіцерська шинель на плечах, при боці шабля.

Фронт розвалився, і вперше за вісім років Кузьма приїхав додому. Зойкнула мати, побачивши таким в дворі сина. Зойкнули всі сусідки старі, дівчата — старші, середульші і підлітки.

Полісовщик ще був на фронті, і вони — Кузьма й Олена — потай зустрілися в парку. Кузьма і Олена. Стоять одне проти одного. Йому двадцять вісім, двадцять дев'ятий, їй — двадцять п'ять, двадцять

шостий. Він — чотири роки в солдатах, чотири на фронті; вона — чотири роки чекала, чотири роки як замужем; він — офіцерська шинель, шабля, хрести; вона — кров з молоком. Стоять двоє неначе близькі, неначе й чужі: вісім років пролягло поміж ними! Чужий офіцер, чужа молодиця. Нитки, що єднали їх, певно, давно потліли, пообсипалися?

Поздоровкалися і змовкли. Коли пауза затяглася, Олена сказала: "Хотілось побачити, який ти тепер. Бравий, як і колись?.." — "І чужий? — підказав Кузьма.— А ти ще красивіша стала. Тебе полісовщик любить?" — "Любить".— "А ти його?" — "Вже теж Люблю. І малих двійко".

Він мовчав. Вона сказала: "Чуєш, Кузьмо, чи як тепер тебе звати?" — "Кузьма, як і був..." — "То чуєш, Кузьмо, у якономії у нас служить молочаркою дівчина з Естонії,

Еммою звати. Вісімнадцять років, пшенична, дуже ніжна і славна вдачею. Хочеш — познайомлю. Ми з нею приятелюємо, і вона тут зовсім самотйя. Вона вчена, а в Шахівці, якщо не вважати на Миколу Пугача, всі хлопці — прості парубки. Микола ж на фронті застряв".

Кузьмиіі серце й думки були вільні, і він погодився: "Буду вдячен, коли познайомиш;".

Ішов додому і дивувався, як час справно свою роботу зробив: начисто все минуле обрізав. Не вірилось, що вони колись любилися, милувалися. В пам'яті спалахували сценки тих днів; який колись був пам'ятний для Кузьми перший поцілунок з Оленою! А ось пригадав зараз і — ніяких переживань, навіть відлунків, ніби було це не з ним, а з кимсь другим і ніби він не цілував, а збоку дивився. І Олена не така стала. Не уявляв, як би ото він її обійняв зараз: зовсім чужа молодиця.

Емма справді були дуже славна дівчина, справила одразу на Кузьму враження. От її цілувати і милувати...

Згодом краще познайомилися і поженилися. Кузьма був дуже вдячний Олені £а добру пораду.

Полісовщик тим часом повернувся з фронту. Обидві сім'ї подружили, разом зустрічали великі свята, ходили одне до одного в гості. І ніхто в селі і з сусідів не знав, що насправді діялося на серці в Олени. За стільки років вона, звісно, охолола до Кузь!ми і вивітрилась любов її? Ні! Не вивітрилась. Тільки т£охи. А як побачила Кузьму — знов спалахнула. Того й одружила його з Еммою, щоб біля себе близенько мати. Складними шляхами іде людське серце!

4 березня 1972 р.

1 Та як сказав стародавній поет Климентій: нічого сталого на світі не буває і ніхто там не помирає, "де ся р о ж д а є т".— Йдеться про українського поета й етнографа кінця XVII — початку XVIII ст. Климентія Зіновіїва та його рукописну збірку віршів, (зокрема вірш 15), складену між 1700 і 1709 рр. (видачу 1912 р.), який називав себе "ієромонахом" і був, очевидно, одним із мандрівних дяків.